

ПАВУТИННЯ НЕ-НЕВРОТИЧНОГО СТРАЖДАННЯ. СЛОВО РЕДАКТОРКИ

Ольга Павловська, клінічний психолог, тренінговий аналітик Європейської Конфедерації
Психоаналітичних Психотерапій
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національна психологічна асоціація
м. Київ, Україна

THE WEB OF NON-NEUROTIC SUFFERING. EDITORIAL

Olga Pavlovska,
clinical psychologist, training analyst of the European Confederation of Psychoanalytic Psychotherapies,
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9805-9400>
sursum@ukr.net

Поточний випуск «Українського психоаналітичного журналу», яким я мала задоволення опікуватися в ролі гостьової редакторки, об'єднує дванадцять статей, присвячених загальній темі журналу «Павутиння не-невротичного страждання».

Відібрані редакцією роботи представляють динамічну та різнобічну панораму не-невротичного функціонування, яке нині визнається та опрацьовується у різних психоаналітичних традиціях. Основні вісі тем поточного випуску – це травма (суб'єктивна та колективна), нерепрезентоване в психіці, негативність, процеси символізації, пам'яті та сублимації. Ці класичні та сучасні психоаналітичні поняття в умовах війни набувають особливого сенсу. Психоаналіз під час війни не утримується в рамках попередньо визначених символічних конструкцій. Зараз ми частіше маємо справу з роботою не повторного відкриття психічних елементів – думок, почуттів, бажань та спогадів, які раніше були артикульовані, уявлені та мислимі, а з іншим досвідом. Досвід війни стосується психічних станів, які раніше ніколи не досягали репрезентації. Американський психоаналітик Н. Levine позначає їх як «не уявлені або слабо уявлені» (Levine, 2021). І аналітик, і його чи її аналізанти зараз шукають можливостей трансформувати свої активні стани у симво-

лічні конструкції, щоб мати змогу про них думати (Pavlovska, 2023: 251).

Клініка не-невротичного функціонування (термін А. Гріна) охоплює широкий спектр психічних станів між неврозом та психозом. Елементи не-невротичного функціонування можна спостерігати в проявах мазохізму, меланхолійних провалів, самодеструкції, агресії, соматичних дезорганізаціях, перверсіях, в оперативному мисленні тощо. Робота з не-невротичними аналізантами орієнтована на занурення у простір потойбіч репрезентацій. Стани «нема сенсу», відчуття порожнечі, нерепрезентоване, не мислиме, не уявлене – все це точки-пустки у несвідомому. Нерепрезентоване відповідає психічному стану, яке переживається як надлишок збудження. Це збудження негативне. Негативне – у сенсі відсутності репрезентації, бо розміщується потойбіч процесу зв'язування збуджень. Можна констатувати, що негативність лежить в основі травми. Травма – це дірка на поверхні психічної тканини суб'єкта, це хаос та розрив зв'язків, вона завжди переживається як насилля для суб'єкта. Завдяки здатності психіки символізувати (створювати репрезентації) психічні стани з'являється можливість трансформувати порожнечу, яка лише дезорганізує психіку. Зв'язування збудження відновлює рух потягів, посилює можливості опанування ними.

Терміни «суб'єктивність», «суб'єктивація», «суб'єкт», «суб'єктивна відповідь на травму» у психоаналізі частіше вживаються в рамках французької психоаналітичної традиції, яка досить оригінальним чином поєднує теорію потягів та теорію об'єктних стосунків. Процеси формування суб'єктивності та символізація психічного досвіду пов'язані. «Створення репрезентацій потягу та об'єкта задоволення як форма засвоєння власного досвіду лежить у самому серці процесу суб'єктивації» (Pavlovska, 2023). Такий зв'язок проблематизується у творчості французького психоаналітика Андре Гріна, який пов'язує процес конструювання суб'єктивності з роботою негативу. Формулювання та пояснення А. Гріном роботи негативу, негативного нарцисизму, негативної галюцинації, дезоб'єкталізації, нерепрезентованого, травми, психічних порожнеч та їхній зв'язок з потягом до смерті дають нам важливі можливості у роботі з не-невротичними аналізантами, які функціонують за межами принципу задоволення. Дійсно, саме в роботі з не-невротичними аналізантами психоаналітики відзначають безліч глухих кутів у побудові їхньої суб'єктивності. Не-невротичні аналізанти ніби потрапляють у пастку логіки смерті: такий суб'єкт, необов'язково свідомо, прагне до розв'язування потягів, до руйнації власної здатності мислити.

Організуючими темами або основними фокусами статей випуску є клініка негативу або порожнечі. Загалом, клініка негативу або порожнечі перебуває між прогресивною теорією мислення, пов'язаного зі словесними репрезентаціями, зі здатністю до символізації відсутності, незадоволення, втрати, та регресивними рухами до полюсу сприймання і галюцинації.

Перша стаття випуску (мого авторства) має на меті познайомити читачів з клінічним мисленням Андре Гріна. В ній я окреслюю певні орієнтири, керуючись якими можна читати багатогранні тексти А. Гріна та спробувати переосмислити власну клінічну практику з урахуванням сучасної психоаналітичної думки. Я підкреслюю, що для А. Гріна фундаментальним елементом аналітичного мислення є потяг. Потяг проявляється як надлишкова сила, і якщо ми хочемо

залишитись у живих та належати до цивілізованої спільноти, ми повинні нейтралізувати, негативувати надлишковість потягів, а це і є структурувальною ціллю негативу. Тому робота аналізу полягає в простеженні за динамічними рухами еротичного процесу, з'ясовуючи його зв'язки з іншими аспектами психіки. У цій статті також зауважено, що для А. Гріна розвиток теорії З. Фрейда – це перехід від моделі, в якій мислення формується навколо бажання, фантазії та надії (і тим самим є невротичним), до моделі, де мислення ґрунтується на дії (що є характерним для не-невротичного функціонування). Загалом клінічне мислення А. Гріна враховує неоднорідність суб'єкта і є складним відкритим процесом, який утримує динамічну єдність двох психоаналітичних моделей мислення.

У другій статті випуску авторства Надії Кривулі – дослідниці перверсій – викладено міркування про деякі радикальні стани не-невротичного функціонування, а також визначено клінічні прояви відчуття порожнечі та можливості його трансформації під час психоаналітичної взаємодії. Авторка цікавиться поняттям «психічне спустошення» як проявом роботи негативу. Вона глибоко опрацьовує розуміння стану порожнечі, відокремлюючи його прояви у невротичній і не-невротичній логіці. Цінними у цій статті видаються роздуми про можливість трансформувати порожнечу як спадкоємицю травматизму та деструкції у порожнечу «потенційного простору». Завершує цю статтю авторка клінічною ілюстрацією, в якій демонструє деякі особливості перенесення в клініці порожнечі.

Під іншим кутом зору проблематизує стан порожнечі у своїй статті «Роль об'єкта у процесі символізації несвідомої втрати» Маргарита Артюхова, яка пов'язує цей стан з несвідомою втратою. Авторка, слідом за А. Гріном, підкреслює, що виходячи з дуальності зв'язку «аналізант–аналітик» у роботі буде формуватися спосіб символізації, притаманний не-невротичним структурам. Головним завданням процесу символізації для них є можливість опиратися вторгненню порожнечі та інтегрувати раніше нерепрезентовані

стани психіки. Їхня психічна організація буде завжди потребувати структурної інтеграції за допомогою об'єкта. Авторка у своїх міркуваннях звертається до відомої статті А. Гріна «Символізація та відсутність у психоаналітичному процесі», надаючи свої коментарі та власні клінічні ілюстрації.

Олена Медведева, спираючись на власні клінічні спостереження, розглядає у своїй статті феномен не-невротичної анорексії та негативні стратегії уникнення анорексичним суб'єктом усвідомлення втрати первинного об'єкта через дезінвестиції та деструктивність. Суб'єкт із анорексією маніфестує відмову від власного тіла. Її аналізанта у психоаналітичних стосунках, виводячи на сцену своє тілесне анорексичне ядро, демонструє відмову від горювання та дуже крихке буття через неможливість залишати навіть крихти первинного об'єкта через репрезентативний вихід. Цінним у цій роботі є те, що авторка є лаканівським аналітиком, однак міркує про анорексію в логіці не-невротичних сценаріїв суб'єктивації.

Ще один приклад невдачі роботи негативу через неможливість негативування первинного об'єкта та перетворення потягів у репрезентації наводить Марина Душина. Щоб проілюструвати приклад невдачі інтродекції в ранніх стосунках матері та дитини, вона звертається до аналізу фільму перуанської режисерки Клаудії Льоси «Молоко скорботи». Авторка запрошує читачів простежити за тим, як через травматичний досвід матері головна героїня втратила свої вітальні функції, що поставило під загрозу її існування. Головна героїня Фауста з народження заражена скорботою, з молоком матері вона випила «молоко скорботи», бо її батька було вбито, а матір, ще вагітну Фаустою, згвалтували солдати. Авторка у своїх роздумах припускає, що саме невдача інтродекції через травматичні події і патологію материнського об'єкта робить суб'єкта заручником руйнівного страждання та психічного болю, що суттєво гальмує або унеможливорює звичайний процес скорботи, тому тіло дівчини перетворюється на могилу мертвих та неоплаканих об'єктів.

Сергій Угрюм, міркуючи про можливість сублимації та мистецтва під час травматичних

подій, доводить у своїй статті, що сублимація може стати як одним із ефективних засобів символізації та трансформації травматичного досвіду, так і бути не-невротичним засобом подолання травми, наприклад, таким як консервація травми з подальшою її фетишизацією, щоб знов і знов викликати у глядачів витворами мистецтва шокуючий та травматичний ефект. Автор підкреслює, що це є певний ексгібіціоністський хід, яким можуть зловживати. Спираючись на А. Гріна, він вказує, що у не-невротичних суб'єктів примус до репрезентації може набувати форми травматичного або токсичного автоматизму повторення, конкретної форми потягу до смерті, до фетишизації болю. Він акцентує увагу на важливості психоаналітика розрізнити різні форми псевдосублимацій, негативної творчості, які прислужують Танатосу, та сублимації, яка знаходиться на боці життя та символічного збагачення людини.

У статті «Позасвідомі фантазії про жертвовну репарацію об'єкта. Дилема репарації об'єкта та Самості» Олександр Федорець досліджує феномен жертвовної репарації як прояв потягу до життя. Цінним є те, що стаття є авторською рефлексією на досвід роботи у кризовій допомозі у ситуації глобальної травматичної події – війни. Роздуми автора підкріплюються вдалими клінічними ілюстраціями. Розуміння травми та ядра травматизації в цій статті ґрунтується на кляйніанському дискурсі, де елементом мислення є несвідома фантазія. Автор вивчає феномен жертвовної репарації не тільки як спосіб подолання наслідків ранньої травматизації у стосунках з матір'ю, а й осмислює соціальний феномен волонтерства та жертвовної поведінки певних соціальних груп з урахуванням катастрофічних соціальних подій.

Детальний огляд статті «Психічна робота аналітика та три концепції контрперенесення» аргентинського психоаналітика Ф. Уррібаррі проводить Світлана Бондарева. Авторка підкреслює, що Ф. Уррібаррі аналізує основні особливості та відмінності у теоретичному осмисленні контрперенесення у трьох періодах: фрейдівському, пост-фрейдівському та сучасному. Він особливо приділяє увагу інтегрованому контрперенесенню, яке прита-

манне саме сучасному психоаналізу. В огляді статті підсвічується, що автор наводить характерні риси аналітичного слухання, описує нову сучасну модель мислення психоаналітика, спираючись саме на трансформацію розуміння контрперенесення та його ролі у взаємодії аналітик–аналізанд, звертається до концепції кадру, переглядає інтерпретацію. Складне та оновлене уявлення про контрперенесення визначається ним як наслідок аналітичної ситуації, як динамічне поле, що враховує психічну роботу аналітика.

У рубриці *Переклади* представлені переклади статей, які вдало охоплюють загальну тему поточного випуску журналу. Нині ми всі переживаємо травматичний досвід війни, який важливо символізувати, створюючи нові сенси, образи та культурні коди. Маю надію, що через перекладені тексти можна встановити відсутні зв'язки з досвідом інших. Зауважу, що психоаналітичний процес нагадує роботу перекладача текстів. Переклад – це творчий процес, який нам завжди обіцяє нові прояснення та інтерпретації тексту, який перекладається.

Відома стаття угорського психоаналітика Шандора Ференці «Змішування мов між дорослим та дитиною (Мова ніжності та пристрасті)», що написана у 1932 році, стала родючим ґрунтом для подальшого розвитку багатьох важливих ідей для розуміння не-невротичних станів. Це і «приватне безумство» А. Гріна, і змішування еротичності та агресії при перверсіях, і увага до механізму розщеплення, і ідентифікація з агресором, і тиранія страждання при меланхолії та мазохізмах. У цій статті Ш. Ференці міркує про механізми ідентифікації дитини з дорослим, що вторгається, і це призводить до травматичної прогресії у розвитку дитини, сприяє її психічному розщепленню та передчасній зрілості. Дійсно, розуміння Ш. Ференці механізмів ідентифікації та інтроєкції стали передумовою розуміння складності суб'єктно-об'єктного зв'язку та ядра травматизації у сучасному психоаналізі.

Стаття «Пригадування, травма та колективна пам'ять. Битва за пам'ять у психоаналізі» німецького психоаналітика Вернера Болебера досліджує поняття пам'яті від

Фрейда до сучасних досліджень репрезентації травматичних подій у пам'яті поколінь, зосереджуючись на трансгенераційній динаміці в німецькому суспільстві після Другої світової війни та Голокосту. В. Болебер звертає увагу на те, що в болісному процесі пригадування травми є багато несвідомих зв'язків, негативної пам'яті через захисну відмову різних представників поколінь суспільства від переживання провини та самого травматичного досвіду.

У статті «Аналіз професійної практики та *Kulturarbeit*», написаній групою французьких авторів – Ж. Гайяром, К. Жубер, М. Равіт, К. Вашере, Е. Гранж-Сежераль, на прикладі роботи психіатричної бригади в амбулаторній клініці психіатричного відділення розгортається групова робота, спрямована на процес символізації – *Kulturarbeit*. Термін *Kulturarbeit*, введений Фрейдом, включає у себе процес символізації, що «перетворює сирий травматичний досвід учасників групи (індивідуальний чи колективний) на колективну інтерпретаційну роботу». Автори підкреслюють, що подібна робота дозволяє групі і фахівцям витримати і осмислити смертельну фрагментацію, якої вони зазнають під час перенесення. Ця стаття є надважливою для фахівців, які працюють в установах, пов'язаних з доглядом за пацієнтами та соціальною роботою. Описаний авторами досвід підкреслює трансформуючу роль фахівця як агента роботи культури: від трансформування дегуманізуючих афектів до втримання власної суб'єктності, спираючись проявам потягу до смерті та архаїці учасників групи. Така трансформація фахівців і групи можлива завдяки розвитку толерантності учасників групи до повторювальних розривів зв'язків та нових з'єднань.

Нарешті, розумінню фантазії у теорії В. Біона присвячена остання стаття цього випуску – «Біон та фантазія» авторства Роберта Хіншелвуда, кляйніанського психоаналітика з Великої Британії, автора відомої книги «Словник кляйніанського психоаналізу». Автор показує, як кляйніанська ідея несвідомої фантазії виникає на основі клінічної праці, і як її застосував В. Біон у груповій терапії. Цей метод ґрунтується на взаємодії

однієї психіки, яка складена з несвідомих фантазій, з іншою психікою, так само складеною зі своїх фантазій. Для В. Біона було важливо, як впливають на внутрішні світи один одного такі психіки, і як через це досягаються зміни.

На завершення я хотіла би подякувати всім, хто зробив вагомий внесок до створення цього випуску журналу: авторам статей, перекладачам, рецензентам, науковим та мовним редакторам, а також головній редакторці журналу Мар'яні Великодній.

Список літератури:

- Levine, H.B. (2021). *Affect, representation and language: Between the silence and the cry*. Routledge.
- Pavlovska, O. (2023). Psychoanalytic work with losses during the war: The Ukrainian experience. *Psychoanalytic Psychology*, Volume 40, Issue 4 (Oct), <https://doi.org/10.1037/pap0000479>.